

НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ „ВИЗИЯ ЗА ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯТА НА ДЕЦАТА В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ”

Политически документ

Това, което е най-добро за децата

I. КОНТЕКСТЪТ

Институциите за деца са част от тежкото наследство, оставено от тоталитарната държава, в която се утвърждаваше политика основана на идеята, че държавата е в състояние да се грижи по-добре за отглеждането и възпитанието на децата, отколкото техните семейства.

Тази политика продължила в течение на повече от 40 години оставя трайни следи върху обществените нагласи и манталитета на хората в страната. Двадесет години след началото на политическите промени, институционализацията на грижата за деца в България, продължава да бъде неразрешен проблем, който не може да бъде обяснен само с тоталитарното минало. Липсата на ясна политическа воля за закриване на домовете доведе до тяхното «реформиране» и «преструктуриране», които често се възприемат като ремонт на сградата и не водят до съществена промяна в начина на грижа и живота на децата.

Икономическите, политическите и социални промени, съпътстващи прехода доведоха до възникване на нови предизвикателства и задълбочиха съществуващите проблеми. Някои от основните фактори, които оказват влияние върху институционализацията са:

- Недостатъчен брой услуги за деца и семейства, които да отговарят комплексно на потребностите и неравномерно разпределение на територията на страната.
- Липсата на финансови ресурси, което често става причина за социалното изключване на семействата и настаняването на децата в институция.
- Липса на развита система от алтернативи на институционалната грижа, базирани в общността.
- Преобладаващ медицински модел към детското увреждане, според който институцията предлага най-добра грижа за децата.
- Липсата на приобщаваща социална и архитектурна среда.
- Променените модели на семейно поведение, които водят до увеличаване на извънбрачните раждания и родителите, полагащи сами грижа за децата си.

Настаняването на деца в институции нарушава техните права, гарантирани от международни конвенции, по които Република България е страна (Конвенция на ООН за правата на детето, Конвенция на ООН за правата на хора с увреждания) и води до установяване на дискриминационни модели в образованието и достъпа до качествена грижа и услуги.

А. Към настоящия момент в страната съществуват следните институции¹ от интернатен тип, в които децата са трайно отделени от семейната среда²:

¹ Извън предмета на настоящия документ остават институциите Възпитателните училища интернати, Социално-педагогическите интернати. За реформата по повод на тези институции със заповед на Министър-председателя от 8.12.2009 г. е създадена междуведомствена работна група с мандат да изготви план за действие за реформа на системата за младежко правосъдие в България до 20.02.2010 г.

	Вид институция	Общ брой	Настанени деца
1	домове за медико-социални грижи за деца на възраст от 0-3 години	32	2421 деца
2	домове за деца, лишени от родителска грижа от 3 до 18 години	80	3770 деца
3	домове за деца с умствена изостаналост и дом за деца с физически увреждания	24 + 1	1386 деца
		137	7 587 деца

Б. Годишно средствата за издръжка на едно дете възлизат на:

	Вид институция	Стандарт за 1 дете
1	домове за медико-социални грижи за деца на възраст от 0-3 години	6 585 лв.
2	домове за деца, лишени от родителска грижа от 3 до 18 години	6 710 лв.
3	домове за деца с умствена изостаналост и дом за деца с физически увреждания	7 640 лв.

В. Общо годишна издръжка за 2009г.:

1. домове за медико-социални грижи за деца на възраст – 28 754 356 лв.;
2. домове за деца, лишени от родителска грижа- 37 137 000 лв.;
3. домове за деца с умствена изостаналост и дом за деца с физически увреждания - 12 468 500

	Вид институция	Годишна издръжка
1	домове за медико-социални грижи за деца на възраст от 0-3 години	28 754 356 лв.
2	домове за деца, лишени от родителска грижа от 3 до 18 години	37 137 000 лв.
3	домове за деца с умствена изостаналост и дом за деца с физически увреждания	12 468 500 лв.
6	Общо	78 359 856лв.

В допълнение към бюджетната субсидия, даренията в пари и натура само за специализираните институции за 2008 г. са в размер на 5 743 426 лв., като домовете за медико-социални грижи за деца са получили 1 711 609 лв.; домове за деца, лишени от родителска грижа от 3 до 18 години - 2 520 770 лв. и домове за деца с умствена изостаналост и дом за деца с физически увреждания – 1 511 047 лв.

Независимо от вложените ресурси, животът на децата в институциите от интернатен тип не става по-добър, а услугите по-качествени. Институционалната организация на живот не предполага наличие на доверителна връзка с един постоянен възрастен, индивидуална грижа, внимание и лично пространство за детето. Тя не може да задоволи основните потребности на децата и оказва негативно влияние върху тяхното развитие и поведение. Това от своя страна води до допълнителна икономическа и социална цена за цялото общество.

² Посочените данни са актуални към месец декември 2009г.

В тази връзка, прилагането на ефективна политика за деинституционализация изисква промяна на философията на грижите за децата с акцент върху:

- превенция на рисковете,
- ранна интервенция,
- подкрепа на семействата и
- осигуряване на семейна или близка до семейната среда.

II. МИСИЯ

Настоящият политически документ се основава на политика в най-добрия интерес на детето, насочена към подкрепа на семействата, и създаване на най-добри условия за развитие на децата и реализиране на техния пълен потенциал. Тази политика е основана и на зачитане на правата на детето, нормите, стандартите и принципите на универсалност, неделимост и недискриминация, като същевременно се характеризира с висока чувствителност, гъвкавост и подготвеност за посрещане на предизвикателства.

Важно и необходимо е да се развива политика, която не само ще предложи подходяща грижа за децата в риск в краткосрочен план, но и ще предотврати подобни проблеми в бъдеще.

III. ВИЗИЯ ЗА ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯТА

Деинституционализацията е процес на замяна на институционалната грижа за деца с грижа в семейна или близка до семейната среда в общността, като не се ограничава само до извеждане на децата от институциите. Това е процес на предотвратяване на настаняванията на деца в институциите, създаване на нови възможности за децата и семействата да получат подкрепа в общността и протича на много нива:

- работа със семейства и специалисти от социалната сфера и близки до нея области по превенция на изоставянето и институционализацията на деца с цел да се ограничи и постепенно прекрати постъпването на деца в институции, както и да се подкрепи реинтегрирането на децата в родните им семейства;
- реформа и работа в системата за социално подпомагане за реализиране на програми за социална подкрепа и закрила в подкрепа на родното и разширеното семейство за превенция на изоставянето и отглеждане на децата в семейна среда;
- разкриване на алтернативни услуги и форми на грижа, за да се създаде възможност за извеждане на децата от институциите или предотвратяване тяхното настаняване;
- насърчаване развитието на осиновяването и приемната грижа с фокус върху развитие на услугите за деца 0-3 години;
- ангажиране на обществеността в подкрепа на децата, напускащи институции, за тяхното социално включване;
- поставяне на децата и семействата в центъра на работата на всички, работещи с деца.

Основни принципи:

Действия в защита на най-добрия интерес на детето съобразно Конвенцията на ООН за правата на детето е водещият принцип, съгласно който интересът на детето трябва да се поставя над интересите на всички други, включително родители, потенциални осиновители, приемни родители или персонал от институцията.

Семейството е най-добрата среда за развитие на детето – всички работещи в сферата на деинституционализацията трябва да имат еднакво разбиране за отрицателното влияние, което има институционалната грижа върху децата и за това, колко е важно детето да се отглежда в семейна среда.

Социалното включване на децата е от първостепенно значение – то трябва да се постига чрез осигуряване на възможност за всички деца да участват във всички аспекти на живота на общността, включително да посещават местни детски градини и училища и да ползват местните здравни, транспортни и други обществени услуги.

Подходи в процеса на деинституционализация:

- За всяко дете трябва да има оценка на потребностите, която да включва оценка на родителския капацитет и възможността детето да бъде отглеждано в родното си семейство.
- Нито едно дете не бива да се извежда от институция, без да има план за действие и грижа, разработен съвместно с хората, които понастоящем и в бъдеще ще се грижат за него, и с участието на родното му семейство, когато това е възможно.
- Поддържането на контакт и емоционална връзка между родното семейство и детето, когато това е възможно, трябва да е основен елемент от осигуряването на постоянна грижа за всяко дете, независимо дали има или не възможност за бъдеща реинтеграция.
- За всички деца от институциите за закриване трябва да бъде осигурено настаняване в семейна или близка до семейната среда, като нито едно дете не бива да бъде пропуснато.
- Институции не се закриват чрез преместване на деца от една институция в друга.
- Осигурява се предимство за настанявания в семейна среда – при търсенето на услуги, алтернативни на престоя в институция, първо се полагат всички усилия за реинтеграция на детето в родното му семейство, когато това е уместно и не застрашава живота на детето. Когато това не е възможно, се търси възможност за дългосрочно решение в най-добрия интерес на детето, при което първо се търси настаняване в семейство на близки или роднини, а след това при осиновители или приемни родители.
- Децата се настаняват в услуги от резидентен тип за малък брой деца, само когато не е възможно настаняване в семейство, като търсенето на семейна форма на грижа от системата на закрила не престава с настаняването.
- Търсенето на постоянно решение за детето е ключова част от плана за действие за да се сведе до минимум преместването му от една форма на грижа в друга.

- Децата трябва да се включват, доколкото е възможно, в процеса на вземане на решения за формата на грижа, която ще бъде избрана.
- Братята и сестрите трябва да се събират и да се отглеждат заедно, освен ако това не е уместно и възможно.
- След извеждане на деца от институциите, техният капацитет трябва да бъде намален, до окончателното им закриване.
- Приоритетно ще бъдат закривани институциите за деца с увреждания в паралел с домовете за медико-социални грижи от 0-3 години, тъй като престоят на деца в институции от този вид и на тази възраст е най-пагубен за тяхното развитие.
- Активно включване на персонала на институциите в процеса на деинституционализация, разработване и реализиране на програми за преквалификация и насочване на персонала към алтернативните социални услуги, с цел използване на съществуващия капацитет и човешки ресурс.

IV. СТРАТЕГИЧЕСКИ И ОПЕРАТИВНИ ЦЕЛИ:

Основната цел на документа е гарантиране правото на децата на семейна среда и на достъп до качествена грижа и услуги според индивидуалните им потребности.

Конкретни подцели:

- 1) нормативно регламентиране, финансово обезпечаване и кадрово осигуряване на широк спектър от услуги за деца и семейства в общността, стъпвайки на добрите практики и привличайки иновативни подходи;
- 2) повишаване капацитета в системата за закрила на детето чрез ясно очертаване и ефективно разпределение на правомощията и отговорностите на органите за закрила на детето, доставчиците на услуги и осигуряване на адекватен професионален капацитет за ефективното функциониране на системата;
- 3) закриване на 137 институции за деца в рамките на 15 години считано от приемането на документа;
- 4) недопускане настаяването и отглеждането на деца от 0 до 3 години в резидентна грижа от всякакъв тип след приключване на реформата.

Мерки и дейности за постигане на целите:

Постигането на тези цели изисква интегрирана комплексна политика към децата и семействата и промени в следните секторни политики:

- ✓ **Приемане на широка концепция за благосъстояние на всички деца и всеостранно гарантиране на техните права.**
- ✓ **Услуги в подкрепа на родителите да изпълняват своите отговорности към децата, а не държавата да поема тези отговорности, и подобряване качеството и ефективността на алтернативните форми на грижа и услуги.**
- ✓ **Модерен подход към здравната грижа, който подкрепя майките преди, по време на и след раждането на децата им и не позволява болните деца и**

децата със специални потребности да бъдат отделяни от техните родители за дълги периоди от време.

- ✓ **Образователна система, която има капацитет и ресурси да подкрепи различните нужди на всички деца.**
- ✓ **Система за закрила на детето, която е ясно диференцирана от системата на социалното подпомагане.**
- ✓ **Благоприятна и подходяща за детето правораздавателна система, където всяко дете, което се явява в съда - независимо дали като жертва на престъпление или обвинено за участие в престъпление – трябва да бъде третирано преди всичко като дете.**
- ✓ **Въвеждане на нов подход на финансиране на услугите за деца, при който ресурсите са насочени към услугите за посрещане на специфичните нужди на децата и семействата и тяхната ефективност, а не към сградите, където те се предоставят. Финансовите средства, предназначени за посрещане на нуждите на децата да следват потребителите, които са успешно изведени от институции, като съответно се намалява капацитета и финансирането на институцията с всяко изведено дете.**

V. Финансиране

Всички програми и проекти насочени към деинституционализацията и услуги за деца и семейства, финансирани от европейския съюз или националния бюджет се ръководят от настоящия политически документ.

За изпълнението на настоящия документ ще бъдат осигурени средства както следва:

1. Първоначалният етап ще бъде подкрепен целево със средства от Оперативна програма "Развитие на човешките ресурси 2007-2013 г." в размер до 25 милиона лева. Отделно по програмата ще бъде осигурено финансиране на широк кръг от социални услуги за деца и семейства в риск.
2. Оперативна програма Регионално развитие 2007-2013г. предвижда първоначалния етап да бъде подкрепен целево със средства от две схеми за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ („Подкрепа за обновяване и модернизация на държавни лечебни и здравни заведения в градските агломерации” и “Подкрепа за деинституционализация на социални институции предлагащи услуги за деца в риск”) на обща стойност 49 116 600 лева.
3. По мярка 321 „Основни услуги за населението и икономиката в селските райони” от Програмата за развитие на селските райони” подпомага инвестиции в инфраструктура и оборудване с цел развитие на услугите за населението и икономиката в селските райони в.ч. изграждане или подобряване на центрове за социални услуги – грижи за деца, грижи за възрастни хора и хора с увреждания включително специализиран транспорт. Общият бюджет на мярката за периода 2007-2013г. е 412 503 341 евро, като този бюджет е финансиране на проекти за всички дейности, допустими за подпомагане по тази мярка, не само за социални услуги.

4. Финансиране от републиканския бюджет за всички специализирани институции посочени в документа (I. А) и социални услуги делегирана държавна дейност, включително чрез намаляване на капацитета на специализираните институции в процеса на прехвърляне на децата и въвеждане на принципа парите следват детето.

VI. Мандат

Настоящият политически документ е изработен в съответствие с *Насоките за алтернативната грижа за деца*, приети от Комитета на Обединените нации за правата на детето и одобрени от Общото събрание. Всички принципи, подходи и мерки, посочени в *Насоките* се приемат за водещи и основополагащи при тълкуването и прилагането на настоящия документ, който от своя страна е националната рамка на *Насоките*.

Изпълнението на настоящия политически документ ще се осъществи чрез приемането на план за действие 2010 – 2013г., с конкретни дейности по прилагането на документа.

Първият приоритет при изпълнение на документа ще бъде деинституционализацията на децата с увреждания, настанени в домовете за деца с умствени увреждания и децата с увреждания над 3 години, настанени в домовете за медико-социални грижи. Изборът на тази целева група за първи бенефициент се предопределя от обстоятелството, че те са най-уязвими и са в най-висока степен на социална изолация.

В изработването на документа бяха включени експерти от неправителствени организации. Окончателният вариант на документа бе публично обсъден с 23 български неправителствени организации и УНИЦЕФ (11 декември 2009).